АРХЕОЛОГ ҒАНИ ҚАЛИХАНҰЛЫ ОМАРОВ 60 жаста

© 2021 ж. Бесетаев Бауыржан Берканұлы¹,
Нұржанов Арнабай Әбішұлы²

¹ корреспондент авторы, археология және этнология магистрі, Археология, этнология және музеология кафедрасының аға оқытушысы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан. E-mail: besetaev86@mail.ru

² тарих ғылымдарының кандидаты, бас ғылыми қызметкер, Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты, Алматы, Қазақстан. E-mail: arnabai@mail.ru

Аннотация. Мақалада Ғани Қалиханұлы Омаровтың өмір жолы, ұстаз, ғалым болып қалыптасу кезеңдері туралы баяндалған. 1989 жылдан бастап Тарбағатай теріскейі, Шыңғыстау мен Алтайдың қола, ерте темір, түркі дәуірі ескерткіштерін зерттеумен айналысқан. Археолог ұстаздық пен ғылымдағы жолын әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен байланыстырған. Ғалымның басшылық жасаған археологиялық экспедициялары нәтижесінде Оңтүстік-Батыс Алтай өңіріндегі бұрын белгісіз болған қола, темір, түркі кезеңдерінің көптеген ескерткіштері ашылып, соңғы жылдары тыңнан табылған жәдігерлер негізінде бірер ойлар қорытындыланып, тұжырымдалды. Ғани Омаров отандық археология ғылымының дамуына, археолог мамандарды даярлауға сүбелі үлес қосып жүрген ұлағатты ұстаз, елімізге, алыс-жақын шетелдерге белгілі кәсіби археолог.

Түйін сөздер: археология, Ғ.К. Омаров, экспедиция, университет, ұстаз, ғалым

АРХЕОЛОГУ ҒАНИ КАЛИХАНОВИЧУ ОМАРОВУ 60 лет

Бесетаев Бауыржан Берканович¹,
Нұржанов Арнабай Абишевич²

¹ автор-корреспондент, магистр археологии и этнологии, старший преподаватель кафедры Археологии, этнологии и музеологии, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан. E-mail: besetaev86@mail.ru

² кандидат исторических наук, главный научный сотрудник, Институт археологии им. А.Х. Маргулана, г. Алматы, Казахстан. E-mail: arnabai@mail.ru

Аннотация. В статье характеризуется жизненный путь Гани Калихановича Омарова, отмечены основные вехи его становления как учителя, ученого. Юбилей с 1989 г. занимается изучением памятников эпохи бронзы, раннего железа, тюркского времени Тарбагатай, Чингистау и Алтая. Педагогический и научный путь Г.К. Омарова связан с Казахским национальным университетом им. аль-Фараби. В результате работ археологических экспедиций под руководством ученого были открыты многие ранее неизвестные памятники бронзового, железного, тюркского периодов в Юго-Западном Алтае, а также обобщены и сформулированы мысли на основе находок последних лет. Гани Омаров – наставник, известный не только в Казахстане, но и ближнем и дальнем зарубежье. Ученый внес весомый вклад в развитие отечественной археологической науки, в подготовку молодых специалистов-археологов.

Ключевые слова: археология, Г. К. Омаров, экспедиция, университет, учитель, ученый

60th ANNIVERSARY of ARCHAEOLOGIST GANI OMAROV

Besetaev Bauyrzhan¹, Nurzhanov Arnabay²

¹corresponding author, Master of Archaeology and Ethnology, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. E-mail: besetaev86@mail.ru
²Candidate of Historical Sciences, Chief Researcher, A.Kh. Margulan Archeology Institute, Almaty, Kazakhstan. E-mail: arnabai@mail.ru

Abstract. The article describes the life path of Omarov Gani, about the main stages of becoming a teacher and a scientist. Since 1989, he has been studying the monuments of the Bronze Age, Early Iron, and the Turkic period of Tarbagatai, Chingistau, and Altai. The archaeologist engaged his pedagogical and scientific path with the Al-Farabi Kazakh National University. As a result of archaeological expeditions led by the scientist, many previously unknown monuments of the Bronze, Iron, and Turkic periods were discovered in the Southwestern Altai, as well as thoughts were generalized and formulated based on the findings of recent years. Gani Omarov is a mentor, known not only in Kazakhstan, but also in the near and far abroad. The scientist made a significant contribution to the development of Russian archaeological science, to the training of archaeologists.

Keywords: archaeology, G. Omarov, expedition, university, teacher, scientist

Гани Қалиханұлы 1961 жылы 3 маусымда Шығыс Қазақстан облысы Марқакөл ауданы Горное (Ақбұлақ) ауылында дүниеге келген. 1978 жылы орта мектепті үздік бітіргеннен кейін еңбек жолын 8-жылдық мектепте қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі қызметінен бастады. 1979 ж. Алматы құрылыс институтына оқуға түсіп, аталмыш оқу орнын 1984 ж. «Құрылыс инженері» мамандығы бойынша бітіреді. 1984 ж. күзінен ҚазМУ-дің Тарих факультетіне сырттай оқуға қабылданады. Осы жылы әскер қатарына шақыртылып, 1986 ж. әскери борышын өтеп келеді. 1989 ж. ақпан айында Археология және этнография кафедрасына алғашқы мамандығы бойынша аға инженер болып жұмысқа орналасады. 1993 ж. дейін аға инженер, кіші ғылыми қызметкер болып жұмыс істеді.

1993–1995 жж. әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Археология және этнология кафедрасында ассистент қызметін

Сур. 1. Гани Омаров. Фото
 Г. Омаровтың жеке мұрағатынан

Fig. 1. Gani K. Omarov. Photo from the
 personal archive of G. Omarov

атқарды. 1995 жылы аталған оқу орнының аспирантура бөліміне түседі. 1989 ж. бастап Тарбағатай теріскейі, Шыңғыстау мен Алтайдың қола, ерте темір, түркі дәуірі ескерткіштерін зерттеумен айналысып, Ә.М. Оразбаев бастаған экспедицияларға қатысып, өзінің археология ғылымындағы жолын шындай түсті. 1997–2002 жылдары З. Самашев басқарған Қазақ–Француз біріккен археологиялық экспедициясының құрамында Берел қорымындағы сақ дәуірінің мәңгілік тоң басқан қорғандарында, 1999 ж. Қазақ–Ресей біріккен археологиялық экспедициясының зерттеулері бойынша Шығыс Қазақстан облысы, Марқакөл ауданы жерінде кешенді зерттеулерге қатысты [Самашев и др., 1997; Омаров, Бесетаев, 2009].

2002–2011 жж. Археология және этнология кафедрасының аға оқытушысы қызметін атқарды.

2003 ж. Ә.Т. Төлеубаев басқарған Шілікті алқабындағы археологиялық экспедиция, 2004 ж. З. Самашевтың жетекшілігімен зерттелген Батыс Қазақстандағы кешенді археологиялық зерттеулерге қатынасып қазба және барлау жұмыстарына ат салысты [Омаров, 2008а, 2008б].

2008 жылдан 2011 жылға дейін Үйгентас экспедициясына, Ойжайлау сақ, түркі дәуірі ескерткіштерінде, ортағасырлық қалаларында археологиялық зерттеу жұмыстарын және археологиялық барлау жүргізді [Омаров, Жұматаев, 2008; Омаров, 2009; 2011].

Ғани Қалиханұлы ұзақ жылдар бойы ұстаздық қызметте жүріп, жыл сайын далалық экспедицияларға қатысып, ұстаздық білім беру қатар ғылыми ізденістерді қатар алып жүрді.

Жас студенттерді археологиялық зерттеулердің қазба-сызбасымен ғана емес, далалық өмірдің тыныс-тіршілігімен таныстырып, шәкірттерінің өсіп жетілуіне бағыт-бағдар беріп отырды.

2010 ж. Ғани Қаниханұлы «Алтай-Тарбағатай аралығындағы ерте темір дәуірінің археологиялық ескерткіштері(кезеңделуі, мерзімделуі және мәдени атрибуциясы)» атты тақырыпта кандидаттық диссертациясын сәтті қорғайды [Омаров, 2010].

2012 ж. бері әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Археология және этнология кафедрасының доценті, 2016–2020 жж. аралығында кафедра меңгерушісі қызметін атқарды [Омаров, 2016; Omarov, 2016; Омаров, Сагындыкова, 2016].

2012 жылдан Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті мемлекеттік мекемесі жариялаған 2012–2014 жж. арналған ғылыми жобалар аясында Ғани Қалиханұлы Омаровтың басшылығымен «Шығыс Қазақстан облысы Күршім ауданының археологиялық ескерткіштері», ал 2015 ж. «Оңтүстік-Батыс Алтайдың ежелгі және ортағасыр көшпелілері: пәнаралық зерттеу» және «ШҚО Үржар ауданының археологиялық ескерткіштері», ал 2018–2020 жж. аралығында «Көне заманнан ортағасырларға дейінгі Қазақ Алтайы тұрғындарының сакральді кеңістігі және жерлеу-ғұрыптық рәсімдері» тақырыбында ғылыми-зерттеу жұмыстарын атқарды [Омаров, Бесетаев, 2020; Омаров и др., 2020; Төлеубаев и др., 2020].

Бүгінгі таңда Ғани Қалиханұлы Омаровтың жетекшілігімен Қазақстан

Сур. 2. Жатақханадағы студенттермен кездесу сәттерінен. Солдан оңға қарай: Г. Омаров, Ә. Оразбаев, Ә. Төлеубаев, Д. Ескекбаев.
Фото Г. Омаровтың жеке мұрағатынан алынды

Fig. 2. Meeting with students in the hostel. From left to right: G. Omarov, A. Orazbayev, A. Toleubayev, D. Eskekbayev. Photo from the personal archive of G. Omarov

Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті мемлекеттік мекемесі жариялаған 2021–2023 жж. арналған ШҚО, «Аягөз ауданының археологиялық ескерткіштері: пәнаралық зерттеу» және ҚР Мәдениет және спорт министрілігінің «Шелек-Талғар көсөзені аралығындағы ерте көшпелілер қорғандарының конструктивті ерекшеліктері» атты 2020–2022 жж. арналған ғылыми жобалар аясында зерттеу жұмыстары жүргізілуде.

Осы аталған білім беру мен ғылымдағы жетістіктері үшін 2014 ж. Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрілігінің «2014 жылдың жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» атағының иегері, 2016 жылы ҚазҰУ-не 80 жыл, 2019 жылы Республикасы Білім және Ғылым министрілігінің

«Ы. Алтынсарин» төс белгілерімен марапатталған.

Ғалымның басшылық жасаған археологиялық экспедициялары нәтижесінде Оңтүстік-Батыс Алтай өңіріндегі бұрын белгісіз болған қола, темір, түркі кезеңдерінің көптеген ескерткіштері ашылып, соңғы жылдары тыңнан табылған жәдігерлер негізінде ой бірер ойлар қорытындыланды. VIII–X ғасырлармен мерзімделетін кимак дәуіріне жататын жерлеу-ғұрыптық ескерткіштері зерттеліп, ғылыми тұрғыдан талданды. Бүгінгі таңда бұл жәдігерлер Нұр-Сұлтан қаласындағы Ұлттық музейінде экспозициялануда.

Негізгі ғылыми-педагогикалық, қоғамдық жұмыстарымен қатар, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті студенттерінің 20 жылдан астам ортағасырлық Ақтөбе қаласындағы ғылыми-тәжірибелік

жұмыстарына, археологиялық экспедиция зерттеулері кезінде жылмажыл, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Мемлекеттік университетінің, Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің, М.О. Әуезов атындағы Семей университетінің, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің және І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университетінің тарих факультеті магистранттары мен студенттерінің археологиялық және этнографиялық тәжірибесіне басшылық жасауда.

Ғ.Қ. Омаров жалпы саны 200-ден астам ғылыми, ғылыми-көпшілік мақалалар мен монографиялық зерттеулердің, оқу, оқу-әдістемелік құралдардың, оның ішінде жеке және авторлық ұжыммен бірге 7 монография мен 8 әдістемелік оқу құралының авторы, 65 республикалық және халықаралық конференция материалдары жинағында жарияланған. Оның ішінде бірнеше мақала шетелдің рецензияланатын Scopus, Web of Science базасындағы ғылыми журналдарда жарияланды. «Тарих» мамандығы бойынша 30-дан астам типтік бағдарламалар авторларының бірі.

Ғ.Қ. Омаров Халықаралық және республикалық ғылыми конференцияларда Қазақстан археологиясы және оның іргелі мәселелері жөнінде Румынияның Бухарест, Түркияның Анкара, Біріккен Араб Әмірлігінің Дубай, Қытай Халық Республикасының Хух-Хото, Азербайжан Республикасының Баку, Ресейдің Барнаул, Чемал және Омбы қалаларында ғылыми баяндамалар жасады. Қазақ-француз-итальян, Қазақ-Ресей халықаралық археологиялық экспедицияларының мүшесі. Алтай және Үржар археологиялық экспедицияларының басшысы. Кейінгі жылдары халықаралық жобалар аясында түрік, жапон және ресейлік ғалымдармен бірігіп әртүрлі археологиялық зерттеулер жүргізді.

Ғани Омаров отандық археология ғылымының дамуына, археолог мамандарды даярлауға сүбелі үлес қосып жүрген ұлағатты ұстаз, елімізге, алыс-жақын шетелдерге белгілі кәсіби археолог.

ӘДЕБИЕТ

1. Омаров Ғ. Шілікті даласындағы алтын қорған // Алаш. 2008а. № 5 (20). 58-68 бб.
2. Омаров Ғ. С.С.Черниковтың Шығыс Қазақстан ерте темір дәуірін зерттеуге қосқан үлесі // ҚазМУ хабаршысы. Тарих сер. 2008б. № 4 (51). 138-141 бб.
3. Омаров Ғ. Алтай-Тарбағатай сақ тайпалары ескерткіштерінің кезеңделуі мен мерзімделуі хақында // ҰҒА хабарш. Қоғамдық ғыл. сер. 2009. № 1. 34-38 бб.
4. Омаров Ғ.Қ. Алтай-Тарбағатай аралығындағы ерте темір дәуірінің археологиялық ескерткіштері (кезеңделуі, мерзімделуі және мәдени атрибуциясы): автореф. дис. ... канд. ист. наук.: 07.00.06. Алматы: Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, 2010. 30 б.

5. Омаров F.Қ. Алтай-Тарбағатай аралығы ерте темір дәуірі археологиясының кейбір түйінді мәселелері // Қазақ тарихы. 2011. № 2 (107). 14-17 бб.
6. Омаров F. Шығыс Қазақстанның майемер мәдениеті // «Үлкен Алтай әлемі» халықаралық ғылыми журнал. 2016. 2 (4.1). 711-719 бб.
7. Омаров F., Бесетаев Б. Берел қорымының зерттелу тарихынан // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 75 жылдығына арналған «Қазақстандағы этностардың дәстүрлі мәдениетіне қатысты музей жинақтары: зерттеу мәселелері мен сақтау перспективалары» атты республ. ғыл.-практ. сем. м-ры (Алматы, 28-29 қараша 2008 ж.). Алматы: «Қазақ университеті». 2009. 84-89 бб.
8. Омаров Г.К., Бесетаев Б.Б. О результатах разведочных работ в Восточном Казахстане в 2019 г. // Маргулановские чтения-2020. Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2020. Т. 2. С. 446-458.
9. Омаров Г.К., Бесетаев Б.Б., Сагындыкова С.Т. Археологические изыскания Алтайской археологической экспедиции в 2019 году // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Сер.: Историч. науки. 2020. № 1 (96). – С. 144-154.
10. Омаров F., Жұматаев Р. Алтай мен Тарбағатай көшпелілер мәдениеттеріндегі кейбір ортақтастықтар мен ерекшеліктер // ҚазМУ хабаршысы. Тарих сер. 2008. № 4 (51). 142-145 бб.
11. Омаров Г.К., Сагындыкова С.Т. Колесничные комплексы Северного и Центрального Казахстана // Абай ат. Қазақ ұлттық пед. ун-ті. Хабаршы «Тарих және саяси-әлеум. ғыл.» сер. 2016. № 3 (50). С. 248-253.
12. Самашев З., Ольховский В., Омаров Г. К изучению торевтики кочевников Евразии I тыс. до н.э. (Оленья бляшка из Семиречья) // Евразийское сообщество. 1997. № 3 (19). С.98-107.
13. Толеубаев А.Т., Омаров Г.К., Жұматаев Р.С., Шакенов С.Т., Бесетаев Б.Б., Ергабылов А.Е. Результаты археологических исследований 2019 г. на могильнике Елеке сазы 2 // Маргулановские чтения-2020. Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2020. Т. 2. С. 180-205.
14. Omarov G. New archaeological sites of Kurchum // Al-Farabi Kazakh National University KazNU Bulletin History series. 2016. № 2 (81). P. 261-265.

REFERENCES

1. Omarov, G. 2008a. In: *Alash*, 5 (20), 58-68 (in Kazakh).
2. Omarov, G. 2008b. In: *Al-Farabi Kazakh National University KazNU Bulletin History series*, 4 (51), 138-141 (in Kazakh).
3. Omarov, G. 2009. In: *Bulletin of the National Academy of Sciences. Social Sciences Series*, 1, 34-38 (in Kazakh).
4. Omarov, G. 2010. *Altay-Tarbagatay aralygyndagy erte temir dauirinin arheologiyalyk eskertkishteri (kezendelui, merzimdelui zhane madeni atributciyasy) (Archaeological sites of the Early Iron Age of Altay-Tarbagatay (periodization, chronology and cultural attribution))*: thesis of the Cand. Hist. sciences. Almaty: Ch. Valihanov History and Ethnology Institute (in Kazakh).
5. Omarov, G. 2011. In: *Kazakh tarihy*, 2 (107), 14-17 (in Kazakh).
6. Omarov, G. 2016. In: *The world of the Great Altai*, 2 (4.1), 711-719 (in Kazakh).
7. Omarov, G., Besetayev, B. 2009. In: *Kazakstandagy etnostardyn dasturli madenietine katysty muzey zhinaktary (Museum collections on the traditional culture of ethnic groups of Kazakhstan)*. Almaty: "Kazakh University" Publ., 84-89 (in Kazakh).
8. Omarov, G., Besetayev, B. 2020. In: *Margulan readings-2020*. Almaty: A.Kh. Margulan Archeology Institute, 2, 446-458 (in Russian).

9. Omarov, G., Besetayev, B., Sagyndykova, S. 2020. In: *Al-Farabi Kazakh National University KazNU Bulletin History series*, 1 (96), 144-154 (in Russian).
10. Omarov, G., Zhumatayev, R. 2008. In: *Al-Farabi Kazakh National University KazNU Bulletin History series*, 4 (51), 142-145 (in Kazakh).
11. Omarov, G., Sagyndykova, S. 2016. In: *Bulletine Abay University*, 3 (50), 248-253 (in Russian).
12. Samashev, Z., Olhovskiy, V., Omarov, G. 1997. In: *Evraziyskoe soobshchestvo*, 3 (19), 98-107 (in Russian).
13. Toleubayev, A., Omarov, G., Zhumatayev, R., Shakenov, S., Besetayev, B., Ergabylov, A. In: *Margulan readings-2020*. Almaty: A.Kh. Margulan Archeology Institute, 2, 180–205 (in Russian).
14. Omarov, G. 2016. In: *Al-Farabi Kazakh National University KazNU Bulletin History series*, 2 (81), 261-265 (in English).

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 03.06.2021.